

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2019, 3 (2): 320-338

Hayatı Algılamada Değerleri Uygulama Yöntemi: Tasavvuf

Application of Values in Perceiving the Life: Sufism

Hamdi KIZILER

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Associate Prof., University of Karabuk, Faculty of Theology

hamdikiziler@gmail.com

hamdikiziler@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9131-1645

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 20.10.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 31.12.2019
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2019
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December

Atıf/Cite as: Kıziler, H. "Hayatı Algılamada Değerleri Uygulama Yöntemi: Tasavvuf", Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 3 / 2 (Aralık 2019): 320-338.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/tiad>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Hayatı Algılamada Değerleri Uygulama Yöntemi: Tasavvuf

Öz

İnsanın hayatı boyunca gerçekleştirdiği manevi arayışları ve varlığı anlama gayretlerini, “anlam arayışları” şeklinde ifade etmek mümkündür. Aynı zamanda insan, hayatına yön verecek değerlerin ve ilkelerin arayışı içinde olan bir varlıktır.

Değerler veya temel ahlak ilkeleri, insanın hayatta karşılaştığı çeşitli düzey ve boyuttaki problemleri çözmede ve hayatını yönlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. İslam tarihi boyunca ortaya çıkan pek çok görüş, düşünce, anlayış veya ekol gibi oluşumlar, insanın hayatı algılamasında ve yaşamasında birbirinden güzel ve tamamlayıcı değerler, ilkeler ve ahlaki anlayışlar ortaya koymuştur. Tasavvuf anlayışı, güzel ahlaki yaşamayı ve bu yaşantıyı hayata yansıtarak sürdürmeyi temel ilke edinmiştir.

Bu çalışmada, hayatı algılamada değerlerin önemi ile bu değerleri uygulama disiplini olarak doğup gelişen ve nihayet onları ideal bir hayat anlayışı haline getiren tasavvuf düşüncesinin çeşitli uygulamalarını ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hayat, Algı, Değerler, Uygulama, Yöntem, Tasavvuf

Application of Values in Perceiving the Life: Sufism

Abstract

It is possible to name a person's spiritual search for an understanding of life and existence, as "search of a meaning." Person is also an entity who is in search of values and principles that leads one's life.

Values or basic moral principles have a great effect on solving problems and choosing pathways in a person's life. Many entities throughout Islamic history, such as ideas, thoughts, understandings or cults, have led to assembling of values, principles and moral understandings, each one more beautiful than the other. Sufism thought acclaims applying the moral values to the life as a basis principle.

This study aims to approach the Sufism, which embraces the importance of values in understanding life and the disciplinary practices that are born and grown in these values and eventually adopting these values as its worldview.

Keywords: Life, Perception, Values, Practice, Method, Sufism.

Giriş

İnsanın Yüce Allah ve evrendeki diğer tüm varlıklarla olan ilişkisi, onu varlıklara anlam vermeye yönlendirmiştir. İnsanoğlu var olduğu günden beri yaratılışının gereği olarak, dışındaki varlıklara karşı ilgi duymuş ve onlar hakkında çeşitli sorular sormuştur. Başka bir deyişle mevcut işleyen düzeni ve o düzen içinde yaşamlarını sürdüren varlıkları anlamaya çalışmıştır. Şüphesiz başta kendisini tanımayı ve devam eden hayat içinde konumunu merak etmiştir. Yani insanoğlu hayatı boyunca hep bir anlam arayışı içinde olmuştur.

Anlam kavramı, insan için doğuştan itibaren var olan zihinsel bir süreçtir. İnsanın ontolojik olarak varlıkla ilgili sürdürdüğü bütün arayışlarına ve varlığı anlama çabalarına genel anlamda “anlam arayışı” demek mümkündür. Hatta bunu temel bir ihtiyaç olarak görmek de mümkündür. İnsanın Yüce Allah, evren, yaratılış, ahiret gibi zihnini meşgul eden varlıkları anlama çabası, bunların birbiriyle olan ilişkisini ve varlık sebebini çözme gayreti, aslında kendisinin evrendeki konumunu anlamaya yönelik bir arayıştır. Bu arayışlar, insanın iç âlemini rahatlatacak temel inançlara ve o inançların doğurduğu değerlere götürür. Nitekim bu inanç ve değerler, insanın ruhsal, zihinsel ve toplumsal yapısını da düzenleyecek şekilde etkili olur. Zira anlam arayışı neticesinde ruhsal olarak kendini tatmin edemeyen insan, zaman içinde yalnızlık duygusuyla beraber manevi boşluk, hayattan zevk alamama, varoluş bunalımı, değer kaybı, amaçsızlık gibi durumlarla karşılaşabilir.¹

Şüphesiz inançlar ve değerler, insanın hayatı anlama ve yorumlamasında ona hem rehberlik eder hem de bu doğrultuda tutum ve davranış geliştirmesine yön verir. Nitekim insanın zamanla içselleştirdiği bu inanç ve değerler, onun amaç ve hedeflerini belirleyen yegâne unsur olur. Üstelik insanın benimsediği değerler, sadece bireysel değil toplumsal hayatını da şekillendirir. Hayatını anlamlandıran değerlerden yoksun bir insan, huzur ve mutluluktan yoksun kalır. Zira değerler, insanın amaç ve hedeflerinin yanında kişilik ve karakterinin oluşmasında da etkili bir faktördür. Değerlerden yoksun bir insan veya değerlerin erozyona uğraması neticesinde birey, sağlıklı bir ruh halinden uzak olur. Bu sebeple bazı insanlarda görülen kişilik sorunlarının altında bir kısım ahlaki değerlerin belirsizliği olduğu kabul edilmektedir.²

¹ Adem Akıncı, “Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”, *DEM Dergi*, 9/3 (2005): 7, 8, 9.

² Akıncı, “Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”, 11.

İnsanın hayatı anlamlandırmada değerlerin etkili bir rolü olduğu açıktır. O halde değer nedir? Hayatı anlamlandırmada değerlerin önemi ve bu değerlerin yaşama aktarılmasında kullanılan yöntemin tasavvuf ile ilişkisi nedir?

Değer Kavramı

Sözlüklerde farkı şekillerde tanımlanan değer kavramı, öncelikle bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin sahip olduğu kıymet ve önem, yüksek ve yararlı nitelik taşıyan şey, kıymet, paha olarak tanımlanmıştır. Yine değer, toplumların sahip olduğu kültürel, sosyal, bilimsel ve ekonomik unsurları içeren maddi ve manevi düşünce ile tutum ve davranışların bütünü şeklinde de tanımlanmaktadır. Şüphesiz değer denilince hem bireysel hem de toplumsal anlamda içinde yarar, güzellik, yüksek nitelik taşıyan maddi ve manevi unsurlar akla gelmelidir. Bu anlamda değer tanımlarından birisi de 'bir varlığın bireysel, toplumsal, ruhsal, ahlaki ya da güzellik (estetik) açısından taşıdığı kabul edilen yüksek veya faydalı nitelik' olarak yapılmıştır.³ Genel ve kısa bir ifadeyle değer, 'bireysel ve toplumsal olarak kıymet ve önem verilen her şeydir' demek mümkündür.

Değer, bireyin içinde yaşadığı toplumun geneli tarafından kabul gören, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi duygu, düşünce ile tutum ve davranışlardır. Başka bir ifadeyle değer, birey ve toplumların genel anlamda olumlu tepkiler verdikleri, onayladıkları, kabul ettikleri düşünceler, duygular, uygulamalar, kurallar ile maddi ve manevi unsurlardır. Değerler neyin iyi ve kötü, neyin istenen ve istenmeyen olduğunu belirleyen ölçütlerdir. Değerler, bireyin ve toplumun doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırmasına rehberlik ederek yol gösterir. Dolayısıyla ortaya çıkacak tutum ve davranışlara da yön verir. Bu sebeple değerler, birey ve topluma iyi, kötü, güzel, çirkin, sevap, günah, ahlaki ve ahlaki olmayan şeyler hakkında temel ölçütler sunan ilkelerdir.⁴

Değer, geniş kapsamlı kavramlardan biridir. Toplumların sahip olduğu kültür ve medeniyeti meydana getiren inanç, düşünce, sanat, tarih, bilim, teknoloji, ahlak, din, hukuk, siyaset, dil ve ekonomi gibi temel öğelerin her biri başlıca bir değerdir. Bu sebeple değer kavramının insana özel olduğunu söylemek gerekir. İnsandan sadır olan söz, tutum ve davranışlar ile olay ve olgular arasındaki ilişkiyi anlama, algılama ve bütün bunları iyi-kötü, doğru-yanlış, helal-haram şeklinde nitelendirmelerin hepsi değerler ile ölçülür. Buradan hareketle

³ Hamdi Kızıler – İlyas Canikli, *Değerler Eğitimi*, (Karabük: Deneme Yayınları, 2018), 9 vd; Türk Dil Kurumu, "Güncel Türkçe Sözlük", erişim: 28 Eylül 2019, www.tdk.gov.tr.

⁴ Muzaffer Çandır, "Ahmet Yesevî'nin Şiirlerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi", VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu (Yesevîlik), (Kastamonu 23-25 Kasım 2018), 629; Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2008), 93.

denilebilir ki, değerlerine bağlı bir birey, bu sebeple davranışlarında daha tutarlı olabileceği için hem ahlaklı ve sağlıklı bir kişiliğe sahip olma hem de mutlu olma imkânını elde edebileceğini söylemek mümkündür. Çünkü değerler, bireyin fiziksel ve sosyal çevresi ile manevi hayatını anlamlandıran varlıkları algılama ve anlamlandırmasına imkân vererek tutum ve davranışlarını yönlendirme görevi üstlenir. Böylece hayatı doğru ve yararlı bir şekilde algılamada bireye etkili bir şema kazandırır. Başka bir deyişle değer, bireye nerede nasıl davranması gerektiği ile varlıkları nasıl tanımlayacağını belirleyen sağlam bir anlama ve algılama rehberi haline gelir.⁵

İslam literatüründe fazilet veya erdem olarak ifade edilen, günümüz Türkçesinde değer şeklinde yerini alan kavram aslında insanlıkla beraber bütün din, felsefi düşünce ve geleneklerde yerini almış, birey ve toplumun tutum ve davranışlarını yönlendirmede önemli referans kaynaklarından biri olmuştur. Bu sebeple bütün beşerî topluluklarda temel değerler ve ahlaki prensipler, zaman ve topluluklara göre farklılıklar gösterse de her zaman ve coğrafyada var olmuştur.⁶

Değerin yukarıda verilen tanımlarından hareketle insanın hayatı algılamada, varlığa anlam vermede ve değer biçme çabasının bir sonucu olarak beliren ve zamanla toplumun ortak mirasını meydana getiren temel öğeler olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Bireyin ve toplumun kendisine bakışını ve etrafında cereyan eden olay ve olgulara yönelik kurduğu ilişkileri belirleyen ya da yöneten değerler, aynı zamanda birey ve toplumu diğerlerinden farklılaştıran nitelikleri de kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle birey ve toplumların hayatı anlama ile olay ve olguları anlamlandırmaları ya da söz konusu olay ve olgulara karşı kendi konumlarını belirlemeleri, sahip oldukları değerlerle yakından ilgilidir.⁸

Görüldüğü üzere değerler, bireyi ve toplumu ayakta tutan, anlamlı ve doğru bir hayat sürdürmelerini sağlayan temel kazanımlardır. Bunun için değerler, bireyin ve toplumun hayatına saygınlık kazandıran ve kolaylaştıran kurallar ile manevi prensipler olarak kabul edilmişlerdir. Değerler, toplum içinde

⁵ Muhammed Şevki Aydın, "Değerler ve Din Eğitimi", *Diyanet Aylık Dergi*, (Ağustos 2010): 23.

⁶ Mustafa Çağrıncı, "Fazilet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: 1995), 12: 268-272; Mehmet Aydın, "Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim", *Felsefe Dünyası*, 6, (1992): 24; Muammer Cengiz, "İnsani Değerler Konusunda Bir İmkân Alanı Olarak Tasavvuf", *Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu*, (Erzurum, 19-21 Haziran 2014), 3: 225.

⁷ Recep Kaymakcan – Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 24.

⁸ Ali Bolat, "Değerler Eğitiminde Tasavvuf", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, (2016): 35; Halil Ekşi – Ahmet Katılmış, *Karakter Eğitimi El Kitabı*, (İstanbul: Nobel Yayınları, 2011), 3.

insanların birbirleriyle olan iletişimini kolaylaştırdığı gibi onların ortak bakış açıları geliştirmelerine rehberlik eder. Böylece birey ve toplumun hayatı daha doğru ve güzel algılamada yardımcı olur ve daha da yaşanılır bir hale gelmesine katkı sağlar.⁹

Genel olarak ahlak anlayışlarında erdem, fazilet gibi benzer isimlerle söylenen değer; birey ve toplumun doğru, iyi ve güzel tutum ve eylemlerinde var oluş ile bu varlığı güzel olarak anlamayı ve algılamayı hedefler. Başka bir ifadeyle güzel ve doğru algılanan değerli bir hayat, ömür boyunca birey ve toplum tarafından tecrübe edilerek kazanacağından hareketle tasavvuf düşüncesinde de ruhsal gelişimin tecrübe edilerek ve yaşanarak sağlanacağı kabul edildiğini söylemek gerekir.¹⁰ Buna göre tasavvufi yaşamı, ahlak ve değerler bütünü ile bunların yaşama biçimi şeklinde ifade etmek mümkündür.

Tasavvuf ve Değer

Yüce Allah, insanları yarattığı günden beri iman, ibadet ve ahlaka davet etmiş ve bunun için temel ilahi kuralları içeren kitaplar ile bu kitapları yaşayarak öğreten peygamberler göndermiştir. Son din olarak İslam'ı ve onun tebliğcisi olarak da Hz. Muhammed (s)'i göndermiştir. İslam'ın tamamlanmasından sonra yukarıda zikredilen üç temel esastan hareketle ilimler doğmuş ve kendi disiplinlerini oluşturmuşlardır. Nitekim zaman içinde dinin ahlak anlayışını öne çıkararak iman ve ibadet esaslarının ahlak ile süslenmesi gerektiğini söyleyen ve bu durumu bir yaşam biçimi haline getiren tasavvuf doğmuştur. Başka bir ifadeyle tasavvuf, İslam'ın iman, ibadet ve ahlak esaslarını titizlikle uygulama çabası ile insanın bireysel ve toplumsal yaşantısında söz, tutum ve davranışlarını söz konusu esaslara uygun hale getirme faaliyetidir. Şüphesiz bu durum, bireyin ahlaklı, faziletli, erdemli ve nitekim güncel kullanımı ile değerler manzumesiyle donanımlı hale gelmesi demektir. Buna göre tasavvufu, değerleri (faziletleri/erdemleri) uygulama alanı olarak nitelendirmek mümkündür.

Tasavvuf ile değer arasındaki ilişkinin en bariz göstergelerin başında, bugün değer manzumeleri olarak sıralanan kavramların neredeyse hepsinin tasavvufun doğuşundan itibaren temel esas alınmış olması gelir. İşte bundan dolayıdır ki tasavvuf; ilk dönemlerinden beri ahlak, erdem, fazilet, değer gibi manevi olgularla anılmış ve bunları uygulayarak hayatın pratiğine yansıtan bir ilim kabul edilmiştir. Zaten ilim olarak tasavvuf ortaya çıktından sonra kendisini ahlak ile ilişkilendirmiş ve bir "ahlak ilmi" olarak tanıtmış, diğer İslam ilimleri içerisinde onları birbiriyle irtibatlandırarak "tamamlayıcı" bir görev üstlenmiştir. Tasavvufun bu fonksiyonunun yanında aynı zamanda etkili

⁹ Çandır, "Ahmet Yesevî'nin Şiirlerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi", 629.

¹⁰ Ahmet Gürbüz, *Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular: Harabede Define*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, 39; Cengiz, "İnsani Değerler Konusunda Bir İmkân Alanı Olarak Tasavvuf", 225.

biçimde insanlara değer kazandırma ve bu değerleri hayata yansıtmayı esas alan “uygulama alanı” olduğunu da vurgulamak gerekir. Bununla beraber diğer İslam ilimlerinin ürettikleri bilgi, erdem, ahlak, değerler manzumeleri, zengin bir tecrübe birikimi, yöntem ve araçlarla tasavvuf tarafından kitlelere ulaştırılmıştır. Nitekim tasavvufta manevi eğitim kabul edilen seyr ü sülûk sürecinde salikin uyması gereken tevbe, doğruluk, zühd, sabır, şükür, tevekkül, dua, zikir, halvet, murakabe, muhasebe, riyazet gibi temel esasların aynı zamanda titizlikle ve usulüne göre uygulaması da istenir. Böylece kişinin bildiği veya öğrendiği ahlak ve değerler manzumelerinin hayata yansması, uygulama alanı bularak sağlanmış olur. Şurası bir gerçektir ki tasavvuf anlayışı, birey ve toplum için hayat ile barışık bir manevi değerler anlayışıdır. Birey ve topluma hayatı ve varlıkları anlama ve algılamada değerleri ve bu değerleri söz, tutum ve davranış olarak eyleme dönüştürmeyi hedeflemiştir.¹¹

Tasavvuf Eğitimi ve Değerler Eğitimi

Varlıklar arasında akıl, düşünce, duygu, inanç, ahlak, değerler, karakter gibi temel olgular sadece insanda vardır. Bu sebeple söz, tutum ve davranışlarında özgür olan yegâne varlık insandır. Bu durum, insanın hem iyi hem de kötü eylemlerde bulunmasına imkân vermektedir. İnsanı iyiye sevk etmek ve kötülükten alıkoymak, kendi başına bir iş ve disiplin gerektirmektedir. Belki çok genel bir ifadeyle buna eğitim denilmektedir. Ya da başka bir deyişle eğitim, istenilen olumlu davranışları elde etme sürecidir. Geniş anlamda ise eğitim, bireyin içinde yaşadığı toplumun inançlarını, örf ve âdetlerini, değerlerini, kültürünü vs. kazanmasında etkili olan tüm bireysel ve sosyal süreçlerdir.¹²

Birey ve toplumlar, varlıklarını sürdürebilmek için kendi kültür ve değerlerini yeni kuşaklara aktarmaya gayret gösterir ve bunun için çeşitli unsurlardan yararlanır. Bu sebeple eğitim, içinde pek çok unsur barındıran bir olgudur. Bundan dolayı tanımı yapılırken farklı nitelikleri öne çıkarılarak değişik sonuçlara varılmıştır. Eğitim tanımlarının ortak olan en belirgin özellikleri, eğitimin bir süreç olduğu ve bu sürecin sonunda insanın davranışlarında değişim meydana getirmesidir. Şüphesiz eğitimin ilk başladığı yer ailedir. Ailenin yanında eğitim sokakta, okulda, iş yerinde, camide, tekkede vs. devam eder. Günümüzde eğitim denince, genel olarak okullarda yapılan örgün eğitim anlaşılmakta ve daha çok bu anlatılmaktadır. Oysa eğitim, oldukça geniş,

¹¹ Ekrem Demirli, “Tasavvufun Değer Aktarma Yolu: Dil ile Eğitmek, Meslek ile Olgunlaştırmak”, *Din ve Hayat*, 1, (2009): 20, 21.

¹² Aysin Şenel, “Eğitimin Temel Kavramları”, *Eğitim Bilimine Giriş*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2008), 3.

kapsamlı ve içinde gelişme ile değişim barındıran bir süreçtir. Bu nedenle eğitim, pek çok unsurla beraber sürdürülen bir eylemdir. Nitekim temel öğeleri arasında insan, yaşantı (tecrübe), bilgi, ahlak, değer, karakter, kişilik, tutum ve davranış gibi olgular, her zaman var olmuştur. Bunlar olmaksızın bir eğitimden söz etmek mümkün değildir.¹³

Şüphesiz tasavvuf da bir bakıma manevi eğitim süreci kabul edilebilir. Ancak tasavvuf, insanın maddi yönünden ziyade onun manevî, ruhsal ve iç âlemi ile ilgili bir eğitim anlayışını öne çıkaran bir düşüncenin uygulanmasıdır. Bundan dolayı öncelikli olarak öğretmeyi değil eğitmeyi benimsemiştir. Bu, aynı zamanda değerler eğitimi de kapsayan bir durumdur. Esasen tasavvuf, akla dayalı bilgiden ziyade zevke ve tecrübeye dayalı yani sezgi ve vicdani bilgiyi elde etme çabasında olmuştur. Bunu elde edebilmek için de kendisince bazı prensip ve uygulamaları tecrübe ederek geliştirmiştir. Bunların başında da insanı iyi, güzel, doğru ve olumlu tutum ve davranışlara götürüp olumsuz, kötü ve çirkinliklerden korumak suretiyle nefsi eğitmek gelir. Aslında tasavvuf eğitimi, bu haliyle günümüzün modern ve gelişmiş eğitim kurumlarında verilen bilgi ve meslek edinmeyi esas alan örgün eğitimden ziyade, insanın iç güzelliği ile değerleri de kapsayan bir karakter eğitimidir.¹⁴

Tasavvuf eğitimiyle yetiştirilmek istenen insan tipi, güzel ve sağlıklı bir karaktere sahip, ahlakî değerlerle donatılmış dindar bir kişidir. Bu yüzden tasavvuf eğitiminden geçmiş ve bu eğitimi başarıyla tamamlamış olana “insan-ı kâmil” denilmektedir. İnsan-ı kâmil; din, edep, ahlak, değerler, karakter, huy gibi pek çok özelliği ile Kur’an-ı Kerim’de öğütlenen ve Hz. Peygamber’in yaşadığı örnekliliği ideal seviyesinde üzerinde taşıyan demektir. Buradan hareketle denilebilir ki, seyr ü sülûkünü ya da manevi eğitimini tamamlayan insan, aslında günümüz modern eğitim sisteminin de yetiştirmek istediği değerlerle donatılmış bir insandır.¹⁵

Tasavvuf düşüncesinde olduğu gibi günümüz modern eğitim anlayışında da insanın ruhsal gelişimi için ihtiyaç duyduğu değerler veya manevi unsurların örgün eğitim kurumlarında sadece teorik olarak konuşulmasının pek etkili olmadığı kabul edilmiştir. Bu konuda eğitim, din eğitimi, ahlak ve değerler eğitimi üzerine çalışmalarını olan Şevki Aydın şöyle demektedir:

“Değerlerin sadece konuşulması, bir anlam ifade etmez. Değerlerin yaşam tarzı haline getirilmesi gerekmektedir. Her alanda ezberlenmiş bilgi değil, tecrübe edilerek kazanılmış bilgi bireyin tutum ve davranışlarını etkiler. Değerler konusunda da öyle.

¹³ Ülkü Pınar Avcı, “Tasavvuf ve İnsan Eğitimi”, *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 27 (Güz 2003): 2.

¹⁴ Hamdi Kızıler, *Tasavvufta Karakter Eğitimi*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2017), 70.

¹⁵ Kızıler, *Tasavvufta Karakter Eğitimi*, 71.

Değerleri yalnızca ezberlemiş bir kişi, bu değerleri içselleştiremez. Bu yüzden de değerlere sahip olamaz, sahip gibi gözükür, ancak bunları kolayca çığneyebilir. Değerleri kendileri keşfeden bireyler, bu değerlere içtenlikle sahip çıkarlar... Birey tarafından keşfedilmiş değerler, bireyin kişisel ahlak gelişimine katkıda bulunabilir. Çünkü, ahlak gelişimi, bilişsel gelişimle paralellik arz eder. Bilişsel gelişim ise, ezbere dayalı öğrenmelerle değil anlamlı öğrenmelerle gerçekleşir. Anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrencinin pasif alıcı konumundan çıkarılarak bizzat kendisinin ilgili bilgiyi keşfetmesi gerekmektedir. Bu yöntemle bireyler, kendi değerlerini ve bunların günlük hayatta tekil olgulara nasıl uygulanacağını belirleme gücünü kazanırlar. Ayrıca, başkalarının değerlerini anlama yeteneklerini geliştirirler.”¹⁶

Bütün bunların tasavvuf düşüncesinde insanı kötülüklerden arındırıp iyiliğe sevk etmek için tecrübe edilerek uygulanan temel yöntemler olduğunu söylemek mümkündür. O halde tasavvuf eğitimi ile değerler veya ahlak eğitiminin genel çerçevede aynı yöntemi kullandıkları söylenebilir.

İslam inancına göre insan, Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına uyduğu ve O'nun kutlu peygamberi Hz. Muhammed'in gösterdiği örnek hayatı sürdürdüğü sürece hem ahirette hem de dünyada mutlu olur. İşte tasavvuf düşüncesi de insanın bunları yapabilmesi ve içselleştirebilmesi için İslam'ın manevi ve deruni yönüne dikkat çekerek insanın söz konusu mutluluğu sürdürebilmesi ve koruyabilmesinin yollarını gösterir. İslam düşüncesinde genel bir anlayış olarak kabul edilen bu durum, günümüzde ahlak ve değerler eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda da dile getirilmektedir. Bu çalışmalarda da insan mutluluğunun ahlaklı veya değerlere sahip olmakla mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Nitekim söz konusu durum, 19. yüzyılın ünlü felsefecisi Kant tarafından da farklı ancak benzer ifadelerle dile getirilmiştir. Ona göre insanın mutluluğu, ahlaklı veya başka ifadeyle değerlere sahip olmakla mümkün olur. Bu sebeple toplumlar, ahlaklı, erdemli ve değerlerine sahip insanlar yetiştirmek durumundadır. Zira ahlak veya değerler eğitimi, eğitimin bir parçası olmalıdır.¹⁷

Görüldüğü üzere geçmişten günümüze kadar bu hususlarla ilgili söylenenler, genel olarak tasavvuf, ahlak ve değerler eğitimi konusunda birbirine yakın ve

¹⁶ Aydın, “Değerler ve Din Eğitimi”, 25.

¹⁷ Ahmet Yayla, “Kant'ın Ahlak Eğitimi Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38/1, (2005): 79.

benzer ifadelerdir. Bu da tasavvuf, değerler, karakter, ahlak ve bunların eğitiminin birbiriyle ilgili, alakalı ve iç içe olduğunu göstermektedir.

Tasavvuf ve tasavvuf eğitimi, esasta gönül eğitimidir. Aslında din eğitimi de bizatihi gönül eğitimidir. Zira din, ahlak, değerler, tasavvuf gibi olgular, insanın zihin, duygu ve ruh yapılarına yönelik eylemlerdir. Bu sebeple insan salt bir maddi varlık olarak görülmemiştir. Onun içsel tarafı, manevi yönü de dikkate alınmıştır. Onun için insan sadece bilgi öğretilecek bir varlık değildir. O, kalıtsal yönünün yanı sıra aile, okul, çevre gibi faktörlerden etkilenerek farklı eğilim ve yönelimler gösterebilen bir yapıya sahiptir. Bu sebeple yukarıda adı geçen olgular, insanı çok yönleri olan bir bütün şeklinde görmüş ve ona göre eğitilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Tasavvufun İslam ahlakı/değerleri ve eğitimini esas alan bir anlayış olduğu gerçeğinden yola çıkarak onun aynı zamanda ahlak/değerler eğitimi ile temelde ortak paydaşlarının da olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

Tasavvufun tarifleri arasında, “kalbin ve ruhun tasfiyesi ile nefsin tezkiyesi ve ahlakın güzelleştirilmesi” de vardır. Bütün bunlar Yüce Allah’ın rızasını kazanmak ve nihayette insan-ı kâmil olmak gayesi ile yapılır. Başka bir tarifi de “Allah ve Rasûlü’nün ahlakıyla ahlaklanmak” şeklindedir.¹⁹ Sûfi, bu amaca ulaşmak için elinden gelen çabayı harcar. Söz, tutum ve eylemlerini bu amaç için düzenler. Elbette bunun için bir eğitim gereklidir. Bu anlamda tasavvufu bir nevi manevi eğitim olarak görmek gerekir. Aynen bunun gibi değerler eğitimi de insanın iyiliklerle donatılmasını hedefler ve bunun için değerlerin içselleştirmesini sağlamaya çalışır.²⁰

Tasavvuf tarihi ve düşüncesi konusunda yapılan araştırmalar göstermiştir ki, tasavvufun öngördüğü ve uyguladığı hayat tarzının yaşandığı organizasyonlar, yani tarikatlar ve uygulama mekânı olarak tekkeler, esas itibariyle tam anlamıyla ahlak ve değerlerin yaşanıp uygulandığı birer eğitim kurumudur.²¹

Tasavvuf düşüncesinde kişinin yaşadığı en önemli süreç, onun eğitimini ve gelişimini sağlayan manevi yolculuk da denilen seyr ü sülûk sürecidir. Bu süreç, bireyi yanlış, hata, eksiklik ve noksanlıklardan arındırmayı hedefler. İç dünyasını ve ruhunu berraklaştırma çabasıdır. Nihâî hedef olarak da insan-ı

¹⁸ Kızıler, *Tasavvufta Karakter Eğitimi*, 63.

¹⁹ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994), 59; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994), 56.

²⁰ M. Doğan Karacoşkun, “İbnü’l-Arabî’de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII/2 (2007): 79. Ayrıca Mevlana’nın ahlak ile ilgili yorum ve görüşleri için bkz. Halim Gül, *Mesnevî’de Tasavvufî Tefsir*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 407.

²¹ Şakir Gözütok, *Sûfi Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 1996), 159.

kâmil olmayı amaçlar. İnsanı Allah'a ulaşmaya hazırlayan bu manevi gelişim süreci, bir anlamda değerler, ahlak veya karakter eğitimi olarak da kabul edilmektedir.²²

Tasavvuf düşüncesine göre, insan her ne kadar ruh ve bedenden oluşmuşsa da asıl olan insanın ruh yönüdür. Başka bir ifadeyle sūfî düşüncede insanın asıl özü, ruhudur. Bu sebeple insan ruh taşıdığı için veya ruhani bir varlık olduğu için gören, duyan, düşünen ve konuşan bir varlık niteliğini kazanmıştır.²³ Bu sebeple insan ile alakalı çeşitli manevi organlar ve işlevleri de ruhla alakalıdır. Şüphesiz organlardan en temel ve merkezi işleve sahip olanı kalptir. Kalp, sadece insanın fiziksel varlığının en temel organı değil, aynı zamanda ruhsal hayatının da temel dinamiğidir. Ruhsal açıdan kalp sağlıklı olursa, kendisine yönelebilecek her türlü olumsuzluklar karşısında da dayanıklı ve güçlü olur. Ayrıca manevi yönden de sağlam ve huzurlu bir karakterin ortaya çıkmasını sağlar. Aksi durumda kişinin manevi açıdan sağlıklı bir karakter/kişilik yapısına ulaşması mümkün değildir. Zira kalp, insanın hem maddi hem de manevi âleminin merkezidir. Bireyin doğru, iyi, güzel, dini, ahlaki tutum ve davranışlara yönelmesi bağlamında kalp, bir nevi pusula gibidir. Başka bir ifadeyle kalp, manevi yönü itibarıyla bir hak ve hakikat pusulasıdır.²⁴ Değerlerle donatılan kalp, hayatı daha doğru anlama ve algılama yetisini elde eder. Bunun için kalbin iyi, doğru, güzel gibi manevi değerlerle donatılması gerekir ki bunları dışarı yansıtarak birey ve toplumda huzur ile mutluluk sağlanmış olsun.

Sūfîler, insanın iç âlemini anlamada kalbin tavrını ciddi olarak önemsemişlerdir. Zira onlara göre kalbin göstereceği yön veya aldığı tavır, daha doğrusu kişinin kalbinin yol göstericiliğinde ortaya koyacağı tavır, aynı zamanda onun iç âleminin ve sahip olduğu değerlerinin de göstergesidir. Kişiyi dışarıdan gelen olumsuz duygu düşünce, söz, tutum ve davranışlardan korumak ve olumlu, doğru, iyi, güzel duygu, düşünce, söz, tutum ve davranışlara yönlendirerek bunları birer meleke haline getirip içselleştirmesini sağlayan eğitim, ahlak veya değerler eğitimidir.

Tasavvuf Eserleri ve İstılahları

Değerlerin temel özelliklerinin başında kültür, örf, adet, gelenek gibi nesilden nesile aktarım yoluyla devam etmesi gelir. Şüphesiz bu da insanlar arasında bir

²² Kızıler, *Tasavvufta Karakter Eğitimi*, 67.

²³ Hüseyin Aydın, *Muhasibî'de Tasavvuf Felsefesi*, (Ankara: Pars Matbaacılık, 1976), 31; Karacoşkun, "İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri", 81.

²⁴ Adem Ergül, *Kur'an ve Sünnet'te Kalbî Hayat*, (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2000), 11; Karacoşkun, "İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri", 81.

ilişkinin ve iletişimin olmasını gerekli kılar. O halde değerlerin topluma aktarımında önemli unsurlardan birinin dil olduğunu söylemek mümkündür. Ancak burada dilden kastedilenin sadece kelimeler aracılığıyla iletişim sağlamak değildir. Zira kelimeler her zaman iletişim için yeterli gelmeyebilir. Böyle durumlarda duygu, düşünce, beden, hal dili gibi çeşitli unsurlar devreye girer. Değer, kültür, ahlak, gelenek, örf gibi birey ve toplum nazarında bütün içeriklerini kapsayan yazılı bir metni olmayan unsurlar için iletişimin temeli ve en sağlam yolu, duyguların dünyasını daha güzel ifade eden gönül dilidir.²⁵

Şüphesiz gönül dilinin en belirgin tezahürleri, tasavvuf içerikli eserlerde kendini gösterir. Yukarıda söylendiği gibi değerler gibi manevi unsurlar içeren olguların anlatıldığı temel eserlerin başında da tasavvufi eserlerin geldiğini söylemek yanlış olmasa gerekir. Nitekim İslam'ın ilk yıllarından sonra ortaya çıkan ilim disiplinleri arasında yerini alan tasavvuf, önceleri zühdü yaşayan kişilerin hayatını ele alan tabakat ile günümüzde değerler olarak isimlendirilen tasavvuf ıstılahlarını anlatan kitaplarla İslam düşüncesinde yerini almıştır. Bu tür eserler, genel olarak bazı temel değer veya ahlaki kavramlar ile bunları içselleştirmiş şahısların hayatlarını anlatarak onların hayatı algılama ve anlamada takip edilmesi gereken rol model kişiler olduğunu öne çıkarmıştır. Ancak burada ifade etmek gerekir ki, söz konusu eserlerde tevbe, takva, zikir, dua, sabır, şükür, zühd, riyazet, tevazu, doğruluk gibi değerler veya ahlak, fazilet, erdem gibi isimlendirilen tasavvufi ıstılahlar, belki doğrudan anlatılarak değil, onları özümseyip hayatlarının yol pusulası haline getiren şahıslar üzerinden anlatılmıştır.

Birey ve toplumların kendilerini geliştirip yetiştirmesinde önemli unsurlardan birisi de rol model olabilecek örnekler görmeleri ve onların hayatları hakkında bilgi sahibi olmalarıdır. İslami ilimlerin tedviniyle beraber tasavvuf anlayışı da İslam coğrafyasında yayılmış ve kendini anlatan eserler vermeye başlamıştır. İlk dönem tasavvuf kitapları, zühd ve takvasıyla şöhret bulmuş şahısların hayatlarından yola çıkarak ahlak ve değerler açısından önemli sayılan bazı kavramların hayatı anlama ve algılamada nasıl yer bulduğunun çeşitli örneklerini sunmuştur.

Değerleri ve bu değerleri kazandırma çabaları, yukarıda ifade edildiği gibi sadece teorik anlatımla olmadığı aşikardır. Bunun için anlatılan değerlerin birey ve toplumda özümseyip hayatı anlamlandırmaya aktarılması için onların somutlaşmış halini görmek veya duymak etkili bir yöntemdir. İşte hayatı anlama ve algılamada değerlerin uygulandığı bir alan olarak tasavvuf, sûfîlerin değerleri nasıl yaşadıklarını anlatmayı bir yöntem biçimi olarak kullanmıştır. Tasavvuf tarihi bunun çeşitli örnekleriyle doludur.

²⁵ Çandır, "Ahmet Yesevî'nin Şiirlerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi", 630.

Örnek olması bakımından ilk dönem tasavvuf eserlerinden Kuşeyrî'nin *Risalesi*'nde geçen şu anlatımlar, değerlerin hayatı anlamada ve algılamada tasavvuftan nasıl yararlandığını göstermesi açısından önemlidir: "Abdullah b. Ömer, bir gün yolculuk esnasında küçük bir çobana rastlar. Çobandan kendisine bir koyun satmasını ister. Çoban, koyunların sahibinin başkası olduğunu söyler. İbn Ömer, çocuğu denemek için "sahibine kurt yedi dersin" deyince küçük çobanın cevabı manidar olur: Peki ya Allah nerede?"²⁶ Bu menkıbe, zühd ve takvasıyla bilinen Abdullah b. Ömer üzerinden tasavvuf ıstılahında murakabe, günümüz değerlerinin ifadesiyle oto-kontrol ile doğruluk ve dürüstlük kavramlarının önemi ve hayatı anlamaya sağladığı katkı anlatılmıştır.

Yine ilk dönem tasavvuf eserlerinden Sühreverdî'nin *Avârifü'l-maârif*'inde yer verdiği şu menkıbe de sûfîlerin değerleri yaşama biçimi olarak nasıl bir yöntemle ele aldıklarını anlatan örneklerdendir: "İnsanın elinde olan kardeşlerine verme konusunda Ebû Yezid el-Bistamî şöyle anlatıyor: 'Belhli bir gencin beni mahcup eden sözünü hiç unutamam. Bu delikanlı hac için gelmiş ve bana: "Siz zühdü nasıl anlarsınız?" diye sormuştu. Ben de "Bulunca yeriz, bulamayınca sabrederiz." dedim. Bunun üzerine delikanlı, "Bunu bizim Belh'in köpekleri de yapıyor." dedi. Bu sefer ben, "Size göre zühdün ölçüsü nedir?" diye sordum. O da "Biz bulamayınca şükreder, bulunca başkalarına dağıtırız." dedi."²⁷

Tasavvuf düşüncesinin özellikle ilk dönem eserlerinde anlatma, soru-cevap, betimleme, sohbet, örnekleme, yaşayarak ve yaşatarak öğretme, gözlem, hikâye gibi çeşitli öğretim tekniklerinin kullanılması, söz konusu eserlerin günümüzün eğitim ve öğretimi bakımından da önemli kılmaktadır. Şüphesiz klasik eğitim sistemi içinde mühim yer tutan ve değerler manzumelerini içeren bu eserler sayesinde döneminde ve sonrasında pek çok insan yetişmiştir. Bu hakikatten yola çıkarak söz konusu eserler, günümüz eğitim ve öğretim metotlarına uyarlanarak yeniden değerler veya ahlak eğitimi için kullanılabilir. Nitekim bu eserler masallaştırma, hikâye etme, tiyatro ve canlandırma teknikleri gibi

²⁶ Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî ilmi't-tasavvuf*, (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1990), 190; karşılaştırmak için bkz. Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Trc. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Degâh Yayınları, 1999), 273.

²⁷ Ebu Hafs Şihabeddin Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-maârif*, (Kahire: Dâru'l-maârif, 1971), II: 74; karşılaştırmak için bkz. Ebu Hafs Şihabeddin Ömer es-Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları*, Trc. Hasan Kamil Yılmaz – İrfan Gündüz, (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), 309.

modern öğretim uygulamaları kullanılarak günümüz insanının manevi gelişimi ve değerler eğitimi için kullanılabilir.²⁸

Tasavvuf Tanımları

Mahiyet itibariyle değerler ve ahlaki prensipleri önemseyen tasavvufun esasen tanımından dahi yola çıkılarak hayatı anlama ve algılamada pek çok değerlerin yöntem olarak uygulandığı bir anlayış olduğu anlaşılabilir. Nitekim bazı tasavvuf tanımlarında söz konusu durumu görmek mümkündür. Tasavvuf hakkında bugüne kadar pek çok tanım yapılmıştır.²⁹ Tanımların farklılığı, sūfînin içinde bulunduğu hal, makam, taşıdığı duygu ve düşünce, yaşayarak elde ettiği tecrübe, aldığı zevk ya da hakikatin değişik şekilde ifade edilmesi gibi farklı gerekçelerle izah etmek mümkündür.

Tasavvuf, farklı tarifleri olmakla beraber, İslam'ın emir ve yasakları ile nafilerle dahil ahlak, manevi ve deruni yönlerini, en güzel inceliklerine kadar ihlas ve samimiyetle yaşamaktır. Genel anlamda bu tarif, günümüzde eğitim, değerler, ahlak ve karakter eğitimi ile ilgilenen bilim insanlarının ilgili oldukları alan için de söylediği düşüncelerdir. Mesela değerler ve karakter için, insanın yaşantıları ile oluştuğunu söylemektedirler. Onlara göre karakter veya değerlerin özellikleri ile ahlaki davranışların özellikleri aynı manaya gelir. Bunun yanı sıra insanın akli ve vicdanı, ayrılmaz bir şekilde ahlaki değerler ile karaktere bağlıdır. Bu yüzden yıkıcı ihtiras ve tutkuların, değerlere ve karaktere hâkim olması durumu hem akli hem de vicdanı etkiler.³⁰

Tasavvuf, insanın kendini arındırması veya kendinin farkına varması şeklinde de ifade edilebilir. Amacı ise insana yetkinlik kazandırmaktır. Yani insanı, insan-ı kâmil yapmaktır. Bunun için İslam'ın temel ana kaynağı olan Kur'an ve Sünnette öngörülen hayat tarzını kişisel deneyimlere dönüştürmesini ve böylece kendini gerçekleştirmeyi kabul eder. Şüphesiz bu gerçekleştirme, insanda var olan manevi duygu ve düşüncelerin ya da değerlerin söz, tutum ve davranışlara yansması ile gerçekleşir. Bu sebeple denilebilir ki insan davranışlarını belirleyen ve yönlendiren genel prensipler olarak değerler alanı, bir "evrensel insan" ideali çerçevesinde şekillenir. Tasavvuf terminolojisinde buna "insan-ı kâmil" denilmektedir. Bundan dolayıdır ki değerler, gerçek

²⁸ Hamiye Duran, "Değerlerin Kazanılmasında Dinî ve Tasavvufî Eserlerin Rolü", *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu Bildirileri*, (Ankara 21-24 Ekim 2010), 74.

²⁹ Genel tasavvuf tanımları için bkz. Ethem Cebecioğlu, "Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIX (1987): 387-406.

³⁰ Recep Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 16.

anlamda özünü ve ruhunu bu yetkinleşmenin insanda gerçekleştiği ölçüde yansıtırlar.³¹

Bütün bunlar tasavvuf-değerler-ahlak-erdem-fazilet-eğitim gibi manevi unsurlar arasında amaç, hedef, materyal, yöntem gibi pek çok faktörün ortak olduğunu göstermektedir. İnsanın mutluluğunda önemli roller oynayan söz konusu alanların onun maddi yönünden ziyade manevi, iç âlem ve ruhunun derinliklerini öne çıkaran özelliklere ve uygulamalara dikkat ettiğini söylemek mümkündür.

Tasavvuf tarihi içinde yerini almış neredeyse tüm tanımlarda genel olarak; kemale ermeyi gaye edinmiş bir arayış, istikrara odaklanmış bir çaba, iyi niyet, güzel ahlak, sadakat, ihlas, ihsan, muhabbet, güvenilirlik, tevazu, yardımlaşma, paylaşma, diğerkamlık, vefa, cömertlik gibi daha pek çok değer bir bütünlük içinde yer almıştır.³² Israrla üzerinde durulan temel esas ise hayatı ve hakikati anlamada bu değerlerin/erdemlerin uygulanarak özümsemesi ve ona göre tutum ve davranış geliştirmesidir. İşte bundan dolayıdır ki hayatı ve varlıkları anlamada değerler gibi manevi öğeler, tasavvuf düşüncesinde daha kolay ve rahat yer bulmuştur.

Nitekim tasavvuf tanımları arasında yer alan ve öne çıkan en belirgin tanım, onun güzel ahlak olduğudur. Cüneyd-i Bağdadî'nin hocası Muhammed b. Ali Kassab, tasavvufu "Seçkin bir toplulukla birlikte seçkin bir adamdan güzel bir zamanda zuhûr eden güzel ahlakır." şeklinde tanımlarken Ebû Muhammed Cerîrî de "Bütün güzel ahlaki vasıfları benimsemek, her kötü ahlaktan da uzak durmaktır."³³ ifadeleriyle anlatmaktadır. Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî'ye göre tasavvuf, "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmaktır."³⁴ Kettânî ise "Tasavvuf ahlakır."³⁵ demektedir. Bütün bu tanımlar, temel olarak tasavvufun bir değerler veya ahlak eğitimi metodu olarak görüldüğü ve bu metodun hayatı anlamada ve algılamada insanın kötü tutum ve davranışlardan arındırılıp iyi ve doğru tutum ve davranışlara yönlendirmek olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁶

Günümüzde değerler arasında yer alan alçak gönüllülük, hoşgörü, adalet, şefkat, merhamet, îsar, fedakârlık, cömertlik, diğerkamlık gibi pek çok

³¹ İlhan Kutluer, *Yitirilmiş Hikmeti Ararken*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 78; Cengiz, "İnsani Değerler Konusunda Bir İmkân Alanı Olarak Tasavvuf", 225.

³² Cengiz, "İnsani Değerler Konusunda Bir İmkân Alanı Olarak Tasavvuf", 227; Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kalem Yayınları, 2006), 920-939, 1008-1020.

³³ Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma'*, (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîs, 1960), 45.

³⁴ Cebecioğlu, "Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri", 393.

³⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, 279 vd; karşılaştırma için bkz. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 367.

³⁶ Bolat, "Değerler Eğitiminde Tasavvuf", 40.

erdemler, s filerin tasavvuf anlayışlarında değindikleri önemli unsurlar olmuştur. Mesela, Ruveym b. Ahmed Bağdadî, tasavvufu üç esasa dayandırarak bunları fakr,  sar ve tevazu olarak ifade etmiştir.³⁷ Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî tasavvufu, "Başkasına y k olmamak ve cömertlik"³⁸ şeklinde tarif etmiştir. Hamd n Kass r'ın "S filerle yoldaş olunuz. Zira onlar yapılan kötü hareketler için birçok tevil ve mazeret bulurlar."³⁹ ifadesi, s fînin hem bireysel hem de toplumsal hayatta değerlerin nasıl algılaması gerektiğini hoşgörü anlayışı üzerinden anlatması oldukça önemlidir. Yine Cüneyd-i Bağdadî'nin "S fî, yer gibidir, kötü olan her Şey onun üzerine atılır, ama ondan güzel olandan başka bir Şey çıkmaz."⁴⁰ ifadesinde, adalet ve Şefkat gibi değerleri özümseyen birinin hayatı doğru ve güzel bir Şekilde anlamlandıracağı vurgulanmaktadır.⁴¹

Değerler hiyerarşisinin en başında zikredilen sevgi, saygı, dostluk gibi insanların en çok ihtiyaç duyduğu erdemler de tasavvuf tanımları arasında yer almıştır. Nitekim Ebu Bekir Őiblî'ye göre "Tasavvuf, karŐılıklı dostluk ve sevgidir. Hiçbir kaygı duymadan Allah ile birlikte olmaktır. Duyu organlarını zapt etmek, ruhun  fleyiŐlerine kulak vermektir."⁴² Bu ifade, bireyin varlıklar  leminde yerini tespit etmede ve Allah-insan iliŐkilerinde takınması gereken tutum ve davranışlara yol göstermede rehberlik edecek değerleri  ne çıkarması bakımından önemlidir.

Sonuç

İnsan, hayatı boyunca kendisi dışındaki tüm varlıkları tanımak ve bilmek istemiŐtir. İnsan arayışları en başta Yüce Allah, evren ve kendisi hakkında bilmek ve tanımak yönünde olmuŐsa da esasen onun varlıklara yönelik olan tüm çabalarını "anlam arayışları" şeklinde kabul etmek gerekir. Bu arayışlar, insanın iç âlemini rahatlatacak bazı temel inançlara, o inançların doğurduğu değerlere ve nihayet her ikisinin neticesi olarak da bir yaşam tarzına götürmüŐtür. Böylece insanın ulaŐtığı inanç ve değerler manzumesi, onun ruhsal, zihinsel ve toplumsal hayatını yönlendiren temel ilkeler olmuştur.

Ahlak anlayışlarında fazilet ve erdem Şeklinde ifade edilen, günümüz Türkçesinde daha çok değer olarak isimlendirilen kavram, birey ve toplumun iyi, güzel, doğru, olumlu gibi tutum ve davranışlarında var oluş ile bu varlığı güzel olarak anlamayı ve algılamayı amaçlar. Birey ve toplum tarafından iyi, güzel ve doğru olarak algılanan bir hayat, tecrübe edilerek kazanılır. Bu durum,

³⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 279.

³⁸ Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliy *, Trc. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2007), 434.

³⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 279.

⁴⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 279.

⁴¹ Cengiz, "İnsani Değerler Konusunda Bir İmkân Alanı Olarak Tasavvuf", 228, 229.

⁴² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 279.

tasavvuf düşüncesinde tecrübe edilen ve zevk duyularak yaşanan ruhsal ve ahlaki gelişim ile paralellik arz etmektedir. Bu sebeple tasavvuf düşüncesinin huzurlu bir toplum ve birey için ortaya koyduğu yaşam tarzını, ahlak veya değerler bütünü ile bunların yaşama biçimi olarak ifade etmek yanlış olmasa gerekir.

Tasavvuf ile değerler arasında sahip oldukları temel kavramlar, ilkeler, amaç ve kazanımlar gibi pek çok ortak nokta bulunmaktadır. Nitekim günümüzde değer manzumeleri olarak sıralanan temel olguların pek çoğunun tasavvufun ortaya çıkmasından itibaren tasavvuf düşüncesinde de mevcut olan unsurlar olduğu anlaşılmaktadır. Zira tasavvuf, ilk dönemlerinden beri ahlak, fazilet, erdem, değer gibi manevi ve insanın iç âlemini düzenlemeye yönelik olgularla ortaya çıkmış ve bunları tecrübe ile uygulayarak hayatın pratiğine dönüştüren bir disiplin kabul edilmiştir. Böylece tasavvuf kendini bir "ahlak ilmi" olarak nitelendirmiştir. Günümüzde ahlak ilkelerinin örgün veya yaygın eğitim yöntemiyle bireylere aktarılmasına genel bir ifade olarak "değerler eğitimi" denildiğini göz önüne aldığımızda, tasavvuf ile değerler veya değerler eğitiminin irtibatını ve hatta temel gaye ve kazanımlarının aynı olduğunu görmek daha kolay ve isabetli olacaktır.

Tasavvufun pek çok tarifleri arasında, "kalbin ve ruhun tasfiyesi ile nefsin tezkiyesi ve ahlakın güzelleştirilmesi" de vardır. Bütün bunlar Yüce Allah'ın rızasını kazanmak ve nihayetinde insan-ı kâmil olmak gayesi ile yapılır. Ancak bunların gerçekleşebilmesi elbette kendisine göre usul ve erkanı olan bir eğitim ile mümkündür. Bu sebeple tasavvuf bir tür manevi veya gönül eğitimi kabul edilir. Şüphesiz değerler eğitimi de insanın iyilik, güzellik gibi manevi değerlerle donatılmasını hedefler ve bunların özümseyerek hayata yansımaları sağlamaya gayret gösterir.

Tasavvufun ortaya çıkması ile tasavvuf düşüncesinin öngördüğü ve uyguladığı hayat tarzının yaşandığı tarikatlar ve uygulama mekânı olarak tekkeleri, esas itibarıyla ahlak ve değerlerin özümseydiği, hayatı anlama ve algılama biçimi olarak yaşanıp uygulandığı birer eğitim kurumu olarak kabul etmek gerekir.

Kaynakça

- Akıncı, Adem. "Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü". *DEM Dergi*, 9/3 (2005).
- Avcı, Ülkü Pınar. "Tasavvuf ve İnsan Eğitimi". *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 27, (Güz (2003)).
- Aydın, Hüseyin. *Muhasibî'de Tasavvuf Felsefesi*. Ankara: Pars Matbaacılık, 1976.
- Aydın, Mehmet. "Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim", *Felsefe Dünyası*, 6, (1992).

- Aydın, Muhammed Şevki. "Değerler ve Din Eğitimi". *Diyanet Aylık Dergi*, (Ağustos 2010).
- Bolat, Ali. "Değerler Eğitiminde Tasavvuf". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, (2016).
- Bozkurt, Veysel. *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar*. Bursa: Ekin Yayınları, 2008.
- Cebecioğlu, Ethem. "Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIX (1987).
- Cengiz, Muammer. "İnsani Değerler Konusunda Bir İmkân Alanı Olarak Tasavvuf". *Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu* (Erzurum, 19-21 Haziran 2014).
- Çağrıncı, Mustafa. "Fazîlet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: 1995.
- Çandır, Muzaffer. "Ahmet Yesevî'nin Şiirlerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi". VI. *Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu (Yesevîlik)* (Kastamonu 23-25 Kasım 2018).
- Demirli, Ekrem. "Tasavvufun Değer Aktarma Yolu: Dil ile Eğitmek, Meslek ile Olgunlaştırmak". *Din ve Hayat*, 1, (2009).
- Duran, Hamiye. "Değerlerin Kazanılmasında Dinî ve Tasavvufî Eserlerin Rolü". I. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu Bildirileri*, (Ankara 21-24 Ekim 2010).
- Ekşi, Halil – Katılmış, Ahmet. *Karakter Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Nobel Yayınları, 2011.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994.
- Erginli, Zafer. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınları, 2006.
- Ergül, Adem. *Kur'an ve Sünnet'te Kalbî Hayat*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2000.
- Feridüddin Attâr. *Tezkiretü'l-Eoliyâ*. Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2007.
- Gözütok, Şakir. *Sûfî Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1996.
- Gül, Halim. *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Gürbüz, Ahmet. *Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular: Harabede Define*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

- Karacoşkun, M. Doğan. "İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözömleneleri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII/2 (2007).
- Kaymakcan, Recep – Meydan, Hasan. *Ahlak Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Kılıç, Recep. *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Kızılar, Hamdi – Canikli, İlyas. *Değerler Eğitimi*. Karabük: Deneme Yayınları, 2018.
- Kızılar, Hamdi. *Tasavvufta Karakter Eğitimi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2017.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf*. Beyrut: Dâru'l-ceyl, 1990.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin. *Kuşeyrî Risâlesi*. Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Degâh Yayınları, 1999.
- Kutluer, İlhan. *Yitirilmiş Hikmeti Ararken*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma'*, (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs, 1960), 45.
- Sühreverdî, Ebu Hafs Şihabeddin Ömer. *Avariful'-maârif*. Kahire: Dâru'l-maârif, 1971.
- Sühreverdî, Ebu Hafs Şihabeddin Ömer. *Tasavvufun Esasları*, Trc. Hasan Kamil Yılmaz – İrfan Gündüz, İstanbul: Erkam Yayınları, 1993.
- Şenel, Aysin. "Eğitimin Temel Kavramları". *Eğitim Bilimine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Türk Dil Kurumu. "Güncel Türkçe Sözlük", erişim: 28 Eylül 2019, www.tdk.gov.tr.
- Yayla, Ahmet. "Kant'ın Ahlak Eğitimi Anlayışı". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38/1, (2005).
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.

